

**Изложба *Племство у српској визуелној култури XVIII века*,
Галерија Матице српске, Нови Сад, 14. фебруар – 1. јун 2025. године**

Изложба *Племство у српској визуелној култури XVIII века* ауторке др Александре Человски, кустоскиње Галерије Матице српске, настала је као резултат њене докторске дисертације коју је одбранила 2020. године на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду. Уз анализу феномена племства овом комплексном и атрактивном изложбом приказано је како су припадници тог привилегованог друштвеног слоја користили уметност и визуелну културу као средство репрезентације моћи, друштвеног угледа и колективног идентитета.

Кроз шест изложбених целина промишљеним одабиром експоната – уметничких дела, архивске грађе, историјских докумената и предмета, као и употребом савремене технологије, представљен је живот племства под окриљем Карловачке митрополије, његово деловање и допринос историјском развоју српског друштва током XVIII века у Хабзбуршкој монархији. Свеобухватно сагледавање теме и њено презентовање јавности подразумевало је позајмицу експоната из других музејских установа из земље, али и региона, чиме је указано и на географску распрострањеност српског племства у XVIII веку. Тако су поред портрета

чланова владарске куће Хабзбург и српских племића из колекције Галерије Матице српске, изложени и портрети из Народног музеја Србије, Музеја града Београда, као и из Народног музеја Мађарске и Музеја лепих уметности из Будимпеште, Српског црквеног музеја у Сент-андреји и Ризнице српске православне Епархије темишварске. За разумевање племства као друштвеног феномена изузетно важни документи и предмети су повеће о доделама и потврдама племићког статуса из колекција Историјског музеја Србије, Војног музеја, Архива Војводине, Музеја Војводине, Музеја Српске православне цркве и Градског музеја Вршац. Уз то, применом савремених технологија – интерактивна мапа, представљен је изглед племићких курија и кућа подизаних у XVIII веку у Банату и Бачкој (куће Андрејевића и Димитрија Анастасијевића Сабова у Сремским Карловцима, курије породица Зако у Бајши, Сервијски у Новом Кнежевцу, Стратимировић у Кулпину, Михајловић у Ораховици), док су њихов првобитни сјај и репрезентативност, на основу познатих архивских снимака и описа, дигитално реконструисани путем вештачке интелигенције захваљујући сарадњи са Катедром за анимацију у инжињерству Факултета техничких наука у Новом Саду и њиховим тимом стручњака.

Прилику да сазнамо како је изгледао живот српског народа на подручју Хабзбуршке монархије под владавином царице Марије Терезије, на који начин су српски племићи стицали привилеговани статус и долазили до титула, које су најзначајније племићке породице, како су се лични идентитети појединаца прилагођавали захтевима репрезентативне јавности кроз поручивање портрета, прилагање Цркви и ктиторске активности, патронажу уметности и културе, подизања раскошних курија и двораца па до одабира локација гробних места, пружила је изложба *Племство у српској визуелној култури XVIII века*.

На почетку изложбе **У оквиру репрезентативне јавности** излагањем племићких повеља (нобилитациони патенти) о доделама и потврдама племићког статуса објашњени су појам племства, њихове привилегије и манифестације у јавности. У овим званичним документима које је издала дворска канцеларија кодификоване су привилегије и дефинисан је изглед породичног племићког грба, основног симбола привилегованог друштвеног положаја. Поред *Привилегије цара Леополда I са државним печатом од 20. августа 1691*, једног од најзначајнијих докумената за привилеговани положај српске етнице у Монархији, изложене су племићке дипломе, грбовнице и потврде племства Стефану Путнику и његовој породици, Николи Пружинском и сину Стефану, Петру Косићу, Георгу и Јовану Калиновићу, Луки и Јовану Бабићу. Такође, одштампани су цртежи 115 племићких грбова породица окупљених око Карловачке митрополије у периоду од 1690. до 1790. године.

Један од главних видова репрезентације племства представљају портрети који мноштвом визуелних симбола упућују на врлине, образованост и друштвени статус портретисаних, обезбеђујући њихово место у јавном и политичком животу. У првој сали под називом **„Плава крв” и врлина: њихови њемства** представљена су, путем портрета и племићких диплома, три основна типа легитимизације племства: кроз вољу суверена, биолошку надмоћ и кроз историју. Низ репрезентативних портрета почиње са царицом Маријом Терезијом и њеним супругом Францом Стефаном од Лотарингије чија је владавина обележила историју српског народа који је живео у оквиру Хабзбуршке монархије и за чије време је већина српских породица за војне, духовне или цивилне заслуге стекла племићки статус, а наставља се портретима припадника вишег племства као што су грофови Ердеди, Куфштајн и Елц. Њихов пример репрезентативности следили су представници елитног дела српског народа окупљени око карловачких митрополита који су и сами били припадници племићког staleжа Монархије.

Посебно је истакнут гроф Георгије Бранковић као једна од првих личности тог новог типа, чије племство је, уз портрет, документовано и *Пошврдом дипломе цара Леополда I 1688. о даровању грофовске титлуле*, сабљом и репликом Ордена „Златно руно”. За њим следе портрети митрополита Мојсеја Путника и Стефана Стратимировића, и истакнутих представника војног племства попут барона Јефtimiја Љубибратића, Георгија Станковића од Пиве, Николе Вировца, Секуле Витковића, Јована Белградија, Владислава Фехерварија и кулпинских спахија Богића и Ивана Вучковића пл. Стратимировића.

У другој сали **Пайрони и добройвори** истакнута је улога племства као покровитеља уметности и културе. Овај важни аспект племићке јавне делатности био је један од главних видова репрезентовања личне моћи али и изградње националне културе, што се огледало у оснивању првих стипендијских фондова за образовање и образовних установа (Сава Текелија, Димитрије Анастасијевић Сабов), и у патронатском односу према уметности и писаној речи. Резултат су многа уметничка дела – иконе, портрети, бакрорези, као и јавни и сакрални објекти (задужбине). Најилустративнији пример је Сава Текелија, један од највећих српских добротвора и задужбинара, чији репрезентативни портрет Мор Тана из 1861. године доминира овом салом, уз изложене графичке листове које су поручивали представници високе црквене јерархије и световни племићи (*Свети Ана са Бојородицом и изледом манастира Свете Ане код Великих Басија* Јакоба Шмуцера, *Свети Стефан Шпиљановић Христофора Жефаровића, Митрополић Павле Ненадовић* по Крачуну Јохана Ф. Биндера), као и штампане књиге *Крајкоје введение в историю происхождения славено-српској народа* Павла Јулинца и *Свечани йоздрав Мојсеју Пушнику* Захарије Орфелина.

Посебна пажња посвећена је образовању као једном од основних обележја племићког идентитета – **Образовање као привилегија**. Од кључног значаја за племићке породице било је стицање културног капитала те су племићи тежили што ширем образовању, које су стицали уз туторе и на најпрестижнијим школама у Монархији, као и на путовањима по Европи (Grand Tour), што им је пружало могућност да прошире светоназоре и усвоје савремене културне и друштвене обрасце. У складу с том идејом изложени су портрети српских племића са симболима учености и образовања (писмо, књига) попут портрета Илије Радића из Будима, чланова сентандрејске породице Авакумовић, породице Чокић из Бечеја, Саве Текелије, првог доктора правних наука код Срба у Угарској (*Правна дисертација о узроку и циљу йосйојања државе*, 1786), док су путовања представљена низом предмета попут географских карти и књига из XV и XVIII века, ковчега за путовања и *Албумом црчежа Саве Текелије* који су настали на његовим путовањима.

Значајну улогу у визуелној репрезентацији племства имале су и породичне галерије представљене у четвртој сали – **Породична галерија: брачне стипендије племства**. Оне су подразумевале низ репрезентативних портрета више генерација припадника једне племићке породице и као такве су имале улогу визуелних родослова, те су својим присуством потврђивале достојанство актуелног титулара породичног грба. Кроз одабране породичне галерије указано је и на брачне стратегије племства а један од најбољих примера су портрети неколико генерација породице Поповић-Текелија из Арада, од родоначелника Јована Поповића Текелије, прадеде Саве Текелије, до Савиних родитеља и сестре, која представља једну од највећих сачуваних породичних галерија у српској уметности и култури. Следе их портрети чланова осјечке породице Јоановић Бекеш и породице Нако међу којима се издвајају два

репрезентативна портрета страних аутора из Музеја лепих уметности у Будимпешти, *Портрети Констанции Нако* Јозефа Абела и *Портрети грофице Нако* Фридриха фон Амерлинга.

Разумевању комплексности племићког идентитета доприносе и мање познати аспекти попут фунерарне културе и ктиторства – *Племство и ктиторство*, којима се заокружује изложба. Током XVIII века постојала је пракса да се припадници племићких породица, а посебно елитног круга окупљеног око Карловачке митрополије, сахрањују при манастирима и црквама чији су, у жељи да обезбеде вечни живот душе, врло често били ктитори. На тај начин указивали су не само на материјалну моћ већ и на своје моралне и духовне вредности. Представљени су неколики примери попут Цркве св. Петра и Павла у Араду, породичног маузолеја Поповић-Текелија, као и неколицине фрушкогорских манастира (Крушедол, Шишатавац, Бешеново, Велика Ремета) који су били места великих ктиторија и вечног починка многих племића, уз једну од ретких сачуваних фунерарних композиција *Сава Текелија на одру* Николе Алексића, из колекције Српског црквеног музеја у Сентандреји.

Изложбу прати истоимени каталог са расправним текстом др Александре Человски који осветљава значај српског племства у Хабзбуршкој монархији током XVIII века интегришући историју уметности, културну историју, хералдику и визуелне студије, пружајући нови поглед на улогу племства у обликовању српског културног наслеђа. Током трајања изложбе низом предавања стручњака из области друштвене и културне историје новог века, ауторских и кустоских тумачења, као и креативних радионица за децу и тинејџере, публици су представљени појам племства, најистакнутији представници српског војног и цивилног племства, као и најважнији аспекти његове манифестације у оквиру репрезентативне јавности.

Овако студиозно и свеобухватно конципираном изложбом, чију реализацију је омогућило Министарство културе Републике Србије као део програма обележавања Дана државности, истакнуте су улога и важност деловања српског племства кроз војну, друштвену и културну делатност на путу ка остварењу националне државе и у процесима културне трансформације српског друштва током XVIII века. Кроз уметност, образовање и архитектуру, племићи су не само учврстили своје место у друштву већ су и обликовали културни идентитет и утицали на развој српске националне уметности и културе. Као таква изложба *Племство у српској визуелној култури XVIII века* доприноси разумевању српског племства, његовог наслеђа, и значајан је допринос истраживању српске културе и уметности уопште.

Снежана В. Мишић
Галерија Матице српске
s.misic@galerijamaticesrpske.rs